

FEUDALIZMUS KORI ERDŐHASZNÁLAT AZ ÉSZAKI-KÖZÉPHEGYSÉGBEN

PETERCSÁK TIVADAR

A hagyományos népi erdőhasználat kutatásának alapvető kérdése az erdő birtoklásának és jogviszonyainak feltárása. *Tagányi Károly* már a 19. század végén felvetette e téma kutatásának fontosságát.¹ A történeti adatok alapján elsősorban a falusi jobbágyok és zsellérek erdőhasználatát vizsgálhatjuk fel. Ugyanakkor indokolt tárgyalni a Palócföldön – Heves és Gömör megyében – élő nagyszámú kisnemes erdőbirtoklási gyakorlatát is, hiszen a magyar köznemesség alsóbb rétegeinek az életformája a 19. század első felében már nem tért el a jobbágyságtól.² A falusi jobbágyság erdőhasználatát jobban ismerjük, mint a mezővárosokét. Ez utóbbit gyöngyösi és egri adatok alapján kíséreljük meg bemutatni, jelezve a falvakétól eltérő sajátosságait.

A jobbágyok erdőhasználat

A középkorra jellemző teljes birtokközösség – amelyben az erdőt a földesúr és a jobbágyok közösen birtokolták – a 18. századra teljesen megváltozott. Werbőczy 1514. évi törvénye szerint Magyarországon minden föld tulajdonjoga a földesurat illeti meg. Korábban az erdő használatához való jog elvileg a telek tartozéka, vagyis az erdő megfelelő eszmei része a telek szerves része volt. Az erdők kizárólagos földesúri tulajdonba-használatba vételét a 16–17. századi nagybirtok gazdasági rendszere motiválta, amely e korban kezdte termelő formáját elnyerni. Ekkortól a földesurak kivonva az erdőket a jobbágyok kezéből, a megengedett erdők használatát külön megfizettették velük.³ A belső telekhez kapcsolódó külső tartozékok közül az erdőt a földesúr közösen használta jobbágyaival. A 18. századra az erdő allodiális jogúnak számított, a jobbágyságot a legjobb esetben is csak haszonvételi jog illette meg.⁴

1848 előtt az Északi-középhegység vidékén sem különült el a földesúr és a jobbágyok közössége által használt erdő. A helyi adottságok, a földesúr gazdasági törekvései azonban módosították a helyi haszonvétel lehetőségeit. A Mária Terézia-féle úrbérrendezés előtt a jobbágyok erdőhasználatát még jobban befolyásolta a helyi szokásjog. A földesúr a tulajdonában levő erdőben rendszerint megengedte jobbágyainak a füzést, a makkoltatást, az állatállomány legeltetését, de részesülhettek az erdő egyéb hasznaiból (gyűjtögetés, faszénégetés, mészégetés stb.). Mindezekért különféle szolgáltatásokkal tartoztak. Területünk 17–18. századi erdőhasználatáról tájékoztat néhány

1. *Tagányi K.*, 1896. I. VIII.

2. Vö. *Paládi-Kovács A.*, 1981. 163.

3. *Tagányi K.*, 1896. I. V–VI., *Szabó I.*, 1948. 364–365.

4. *Soós I.*, é. n. 9–10.; *Varga J.*, 1967. 68.; *Tárkány Szűcs E.*, 1981. 523.

urbárium, illetve erdőrendtartás. 1617-ben a regéci földesúr megengedi, hogy Telkibánya lakosai tűzi- és épületfát szabadon vág hassanak, sertéseiket makkoltathassák, és szarvasmarháikat legeltethessék a regéci várhoz tartozó erdőkben. Ezért korábban esztendőnként egy vég gyolcsot és egy font borsot adtak a regéci várúrnak. 1617-től évenként 10 magyar forintot kell Szent Egyed napjára kifizetniök.⁵ A regéci vár körüli 49 tölgy- és bükkerdőt a környező falvak népe használhatja, s az 1646. évi urbárium szerint az alábbi szolgáltatásokkal tartoznak: a hejceiek tűzifa fejében a korábbi 32 köből helyett 60 köből zabot, a gönciek tűzifahordáskor minden ló után két-két szapu zabot, a kovácsnak 200 patkót szögestől, a hotyukaiak szüretkor fejenként egy-egy cseber bort Regécre szállítva, a korlátfalviak 40 köből zabot erdőbérben.⁶ A sárospataki uradalom 1648-as urbárium szerint korábban csak a vidékiek adtak tizedet a város makkos erdőiben hizlalt sertésekből, de most már a patakiaktól is beszedik a tizedet. Amíg a longi erdő „szabad volt” (most „tilalmas”), mindenki szabadon hordhatott száras (aszu) fát, amiért 8 *pecsét pénzt* fizetett.⁷ Az erdőbénei jobbágyok a faizásért hordófeneket és a bronzcsot fuvaroznak a földesúrnak.⁸ Az egri jezsuiták aranyosi rendtartása 1744-ben tilalmas és szabad erdőt említ, s ez utóbbi biztosítja a nemesek és jobbágyok tűzifáját.⁹ Tardona és Tarnalelesz jobbágyainak a tűzre és épületre való fát ingyen biztosítja a földesúr, sőt kereskedhetek is vele az egri piacon. Ezért cserébe tűzifát, hordódongát, gerendát és szőlőkarót fuvaroznak a földesúrnak.¹⁰ A gyöngyös-orosziak és kishánaiaiak is kereskedtek a tűzifával, ez utóbbiak a fátlan alföldi falvakban cserélték búzáért, árpáért. A gyöngyös-orosziak az eladott fa árának a felét kötelesek a földesúrnak beszolgáltatni.¹¹

A jobbágyok makkoltatása széles körben elterjedt a 18. században területünkön. A földesúr a maga számára tartotta fenn a legjobb makkos erdőket, és csak akkor engedte meg a makkoltatást a jobbágyoknak, ha a saját szükségletét kielégítette.¹² A makkoltatás lehetőségéért a jobbágyok tizedet fizettek a földesúrnak, de több helyen (pl. Mátraballa, Bekölce, Tarnalelesz) a földesúr a hízók számától függetlenül mindenkítől egy-egy sertést kívánt.¹³

1720-ban a bodonyi földesúr a sertéstized ellenében átengedte a makkoltatás jogát a bodonyi gazdaközösségnek, akik más falvakból is fogadnak makkoló nyájukat.¹⁴ A nádúrfaluiak a 18. század elején fizetség mellett még portánként 2-3 sertést makkoltathattak. A század közepén azonban már kitiltották állataikat az erdőből, mert zavarják a helyi Csomortány-uradalomnak jelentős hasznot hozó, sokszor idegenből fogadott nyájakkal történő makkoltatását.¹⁵ Ez már jelzi azt a tendenciát, amellyel a földesúr igyekszik kiszorítani a jobbágyokat az erdőből.¹⁶ A Nógrád megyét bemutató 18. századi leírások fontosnak tartották megemlíteni, hogy ez a vidék makkos erdőben bővelkedik, a sertések ezreit hizlalják fel a makkon, amelyből jelentős hasznot húz az itt élő

5. *Tagányi K.*, 1896. I. 212. sz. okl.

6. *Makkai L.*, 1954. 382–83.

7. *Makkai L.*, 1954. 262.

8. *Makkai L.*, 1954. 281.

9. *Tagányi K.*, 1896. I. 2. sz. okl.

10. *Havassy P.*, 1989. 45.; OL. Filmtár 4174. doboz.

11. *Soós I.*, 1975. 227.; 322.

12. Erre utal egy 1643-as oklevél, amely az alsóregmeci jobbágyok makkoltatásáról rendelkezik. *Tagányi K.*, 1896. I. 461.

13. *Soós I.*, 1975. 359., 99., 227.; *Havassy P.*, 1989. 36.

14. *Soós I.*, 1975. 117.

15. *Havassy P.*, 1989. 21–22.

16. *Vö. Hegyi I.* 1978. 31.

lakosság, az északi bányavárosokban értékesítik. A borsodnádasiaknál és tarnaleleszikenél is fontos árucikk volt az egri piacra hordott hízósertés.¹⁷

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés rögzítette a jobbágyok és zsellérek erdőhasználati jogait, ugyanakkor felsorolta az ennek fejében nyújtandó szolgáltatásokat. A faizás mértéke és az egyéb erdei haszonvételek módja továbbra is eltérő képet mutat. Az egri püspök gyöngyössolymosi jobbágyai tűzifaként minden második héten kaptak egy szekér „esett gally fát”, a zsellérek pedig hetenként két napon vihettek háton száraz fát az erdőből.¹⁸ A felsőtárkányi jobbágyok 27 szekér száraz vagy gallyfát kaptak tüzelőnek, a zsellérek 27 napon hordhattak száraz fát háton.¹⁹ A Zempléni-hegységben, Mogyoróskán a 18. század végén a telkes gazdák hetenként egyszer, rendszerint csütörtöki napon egy szekér száraz fát hozhattak, a zsellérek pedig gyalogosan, háton vihettek haza fát szükségletük szerint. A háromhutai zselléreknek hetenként kétszer volt „gyalog faizási napjuk”.²⁰

Máshol külön szabályozták a téli és nyári tűzifa mennyiségét. Bodonyban minden egész telkes két kocsi, a féltelkes egy kocsi fát kapott a téli hónapokban (novembertől februárig) hetenként, tavasszal (március, április) és ősszel (szeptember, október) kéthetenként, nyáron pedig havonta. A házas zsellérek minden hétfőn és pénteken hozhattak az erdőről egy hāti tűzifát.²¹ Kismánán 1848 előtt a telkes gazdák téli hónapokban hetenként, nyári hónapokban havonként kaptak egy szekér fát, a zsellérek pedig minden korlátozás nélkül szabadon hordhatták háton vagy taligán.²² A faizás elsősorban száraz és dőlt fára vonatkozott. A diósgyőri koronauradalom jobbágyai az ilyen fát minden megszorítás nélkül szedhették.²³ A jobbágyok azonban gyakran a tilalmazott élő fát is kivágták, hogy értékesíthessék. Az egri püspöki uradalom erdőiben sok ilyen károkozás történt, ezért 1843-ban a gyöngyöspüspökiek részére eltörölték a kétheti faizási napot, és a falu bírójának jelentése alapján engedélyezik a telkes jobbágyoknak és az igás marhával rendelkező házas zselléreknek, hogy szükség esetén meghatározott napon egy szekér „esett és omlás fát” hozzanak magukkal. Az igátlan házas és házatlan zsellérek minden héten kétszer hordhattak háton vagy kézzel vont taligán száraz fát a saját szükségletükre.²⁴

A jobbágyok épületfaigényének a kielégítése a legtöbb helyen a szükségletnek megfelelően, külön kérésre történt.²⁵ A diósgyőri koronauradalomban az 1772. évi vágásterveken az úrbéres községek használatára kihalított erdőket jelölnek, ugyanakkor az 1784. évi kamarai vizitáció szerint saját külön erdővel egyetlen helység sem rendelkezik, de az uradalom megengedi jobbágyainak, hogy bármelyik helység a saját területén lévő erdőkből mind épületre való, mind pedig tűzifával ellássa magát.²⁶

A jobbágyok és zsellérek a tűzi- és épületfáért az úrbérrendezés után favágással és fafuvarozással tartoztak. Az erdős határu falvakban a robotterhek egy részét ez tette ki. A zselléreknek fél öl fát kellett kitermelni, a jobbágyoknak pedig telkenként egy öl

17. Zólyomi J., 1985. 239.; Havassy P., 1989. 36., 47.

18. HML VII-1/a. 105.

19. HML VII-1/a. 84.

20. BML VII-1/c. 177.

21. HML VII-1/a. 48. 4.

22. Soós I., 1975. 324-25.

23. Veres L., 1982. 174.

24. HML XII-3/e. 469.

25. HML XII-2/c/6.; Soós I., 1975. 324.; HML VII-1/a. 48. 4.; Veres L., 1982. 174.; Havassy P., 1989. 22.; Petercsák T., 1981. 45.

26. Kolossváry Sz.-né., 1975. 144.; Veres L., 1982. 174.

fát elfuvarozni a megjelölt helyre.²⁷ A diósgyőri koronauradalom az 1760-as évektől egyre inkább arra törekedett, hogy a robotot favágás és fuvarozás révén tudják le a jobbágyok. Ez komoly terhet jelentett számukra, hiszen amíg a 18. század első felében a falvak és mezővárosok lakossága összesen 86 öl, az 1750-es, 60-as években már 1829 öl fa kitermelésére és szállítására volt kötelezve.²⁸ A robotterhek növelése a 19. század első felében a regéci uradalomban is jellemző. Az erdei munkák részaránya az összes robotmunkából az uradalom gazdaságaiban változó mértékű. Pl. 1828-ban a tállyai gazdaságban alig 1%, de 1827-ben a sárospataki gazdaságban 15% az ölfahordás. Erdei munkára 1824-ben 563, 1825-ben 1455, 1826-ban 410, 1827-ben 100, 1828-ban 56 gyalognapot vettek igénybe a regéci uradalom különböző gazdaságaiban. A fahordás talán még a fakitermelésnél is súlyosabb terhet jelentett a robotoló jobbágyoknak, hiszen igavonó állatait az roskadásig igénybe vette. A pataki ispán ilyen munkára csak az 1827. évben 1779 gyalognap értékű, tehát 889 igásmunkát használt fel. A robotjárdék az úriszéken kirótt robotbüntetések révén is növekedett. A faizás jogának használatában megszorított jobbágyok a szükségétől hajtva, gyakran kezét emelt a földesúri erdőkre. A regéci uradalom erdőiben is gyakori kártétel a száraz fa lopása és az élő fák pusztítása. Ezért pl. a fonyi ispán 1826 decemberében 24 3/6 gyalognap büntetést vezetett be a számadásba. A robot minősége az erdei munkáknál sem lehetett magas színvonalú, hiszen a baskói zsellérekre a számtartónak és erdőtisztnek kellett felügyelni, hogy egy nap 1/2 öl fát kivágjanak.²⁹

A fakitermelés, a tűzi-, épület- és szerszámfa fuvarozása mellett időnként egy-egy speciális szolgáltatás is megjelenik. A Zempléni-hegyvidéken a mogyoróskaiak az urbárium szerint az úrdolgán kívül esztendőnként tartoztak 10 000 szőlőkarót hasítani és a Hegyaljára, Tállyára leszállítani. A szőlőkaró fuvarozása a diósgyőri uradalomban is gyakori volt.³⁰ A mogyoróskai gazdák a 19. század közepén a fa helyett 20-20 köböl faszenet hordtak Tállyára, vagy annak a fuvarértékét fizették meg. A háromhutai zsellérek ölfavágás helyett egy forint füstpénzt fizettek a faizásért.³¹ A diósgyőri uradalomban a 19. század elején tűzifahordás előtt cédulát kellett váltani. 1817-ben egy szekér száraz fa megváltási ára 2 Ft 12 krajcár volt.³²

Az urbárium szerint a földesúr a jobbágy saját szükségletére biztosította a tűzi- és épületfát. Ezen túl azonban külön fizetés ellenében kereskedést is engedélyezett jobbágyainak a fával és faeszközökkel. A mogyoróskaiak napi 4 krajcár befizetése mellett naponta vághattak fát, és azt a közeli Szántó mezővárosba fuvarozva eladták.³³ A kishánaiak egy része a 18. században a tűzi- és épületfát szekérre rakva a fátlan alföldi falvakban cseréli búzáért, árpáért.³⁴ Egerbaktán a 22 jobbágy közül 13 főfoglalkozása a fuvarozás volt. Ezek az erdőkben összegyűjtött törmelékfával kereskedtek az egri piacon.³⁵ A gyöngyösorosziak a tűzifaadás fejében a fa árának felét a földesúrnak kötelesek beszolgáltatni.³⁶ Tardona lakói tűzi- és épületfát, a borsodnadasdiak hordó-

27. Soós I., 1975. 324–25.; HML VII–1/a. 48. 4.; Nagy Gy., 1964. 96.; HML VII–1/a. 84.; BML VII–1/c. 177.; Soós I., é. n. 103.

28. Veres L., 1982. 169.

29. Oláh J., 1960. 304–322.

30. BML XV. 23–2.; Veres L., 1982. 169.

31. BML VII–1/c. 177.

32. Viga Gy., 1985. 344.

33. BML VII–1/c. 177.

34. Soós I., 1975. 322.

35. Soós I., 1975. 160.

36. Soós I., 1975. 227.

dongát, hordóabroncsot és gerendát hordtak Egerbe, a tarnaleleszkiek abroncsnak való fával kereskedtek. Ennek fejében hasonló áru cikkeket szállítottak földesuruk lakóhelyére.³⁷

A 18. század végétől azonban a földesurak sokfelé korlátozni igyekeztek a jobbágyok fahasználatát, különösen az azzal történő kereskedést. A diósgyőri koronauradalom gazdálkodásában előtérbe került a faértékesítés, ezért 1813-ban tilalmazták a jobbágyok tűzi- és szerszámfával való kereskedését, és korlátozták a faépítkezést.³⁸ A sírokiak és az egerbocsiak arról panaszkodnak a 18–19. század fordulóján, hogy a földesúr megszüntette faizási jogukat, ezért kerítéseiket, istállóikat tüzelik fel.³⁹ Az egri püspöki uradalom 1843-ban korlátozta a solymosi és gyöngyöspüspöki lakosok lopott fával való piacozását.⁴⁰

A makkoltatás az úrbérrendezés után is megengedett a jobbágyok számára, amelyért pénzt fizetnek, Gyöngyössolymoson és Diósgyőrben a helybeliek minden darabtól hat krajcárral kevesebbet a vidékieknél.⁴¹

Tagányi Károly erdészeti oklevéltárában számos adatot közöl a lombos erdők legeltetéséről. Az Északi-középhegység bükkösei és tölgyesei a szükséges gyeplegelő hiányában sokfelé biztosították a szarvasmarha és juhnyájak legelőjét. Szarvaskőnek a 18. században tiszta legelője nincsen, csak az erdőben legeltetnek.⁴² Bekény Sándor mikófalvi földesúr 1773-ban az ellen tiltakozik, hogy erdejét nem csak a mikófalvi nemes Kovács és Kelemen családok, de a csehi lakosok is használják állataik legeltetésére.⁴³ *Fényes Elek* a legtöbb keleti palóc községnél megjegyzi a 19. század közepén, hogy „az erdő közösen használtatik legelőnek”.⁴⁴ A gyöngyössolymosiak a 412 50/100 hold gyeplegelőn felül az érseki uradalom 11 661 holdnyi erdőiben is közlegeltetési joggal bírtak.⁴⁵ A füzerradványi Károlyi-uradalom ugyancsak engedélyezte azoknak a hegyközi falvaknak, amelyeknek nincs elegendő legelőjük, hogy marháikat a füzéri alsó erdőkben legeltessék.⁴⁶ A kecskék erdei legeltetését az erdőtulajdonosok már a 16. századtól tilalmazták, mert az állatok a fák leveleit, hajtásait lerágva, sok kárt okoztak. Ezen túl a pásztorok azon gyakorlata ellen folyt a küzdelem, hogy az állataik számára levagdadják a fák ágait.⁴⁷

Az erdei növények gyűjtögetésére következtethetünk a jobbágyok 18. századi speciális szolgáltatásaiból. A szilvásváradi lakosok gyermekeivel csipkét, fenyő- és köménymagot, tormát szednek, amikor terem. A mikófalviak és belápátfalviak az erdei haszonvételekért tavasszal még két hordó *nyírvizet* is szállítanak.⁴⁸ A Heves megyei Aranyos, Bátor és Bocs lakói közül azok, akik mogyorót szedni járnak, *mogyoró dézsmaként* 10-10 icce mogyorót adnak földesuruknak.⁴⁹ Jövedelmet jelentett a

37. Havassy P., 1989. 36., 45., 47.

38. Viga Gy., 1982. 232–233.

39. Soós I., 1975. 438.; HML XII-2/c/6. 242.

40. Petercsák T., 1984. 475.

41. Varga J., 1967. 69.; Nagy Gy., 1964. 92.; Mádai Gy., 1965. 374.

42. Igaz M., 1964. 148.

43. HML Vármegyei közig. iratok. No. 151.

44. Fényes E., 1851. I. 83., 85., 91.; IV. 16.

45. HML VII-1/a. 105.

46. Éble G., 1911. 185.

47. Viga Gy., 1981. 30–35. Az erdő legelőként való hasznosításához l. Morvay P., 1938. 284.; Tálasi I., 1939. 16–19.; Hegyi I., 1978. 120–123.; Takács L., 1964. 494.

48. Havassy P., 1989. 41.; Soós I., 1975. 108.

49. HML XII-2/c/6. 242.

földesúrnak az erdei szömörce is, amelyért az egri cserzőtímárok évente 14 Ft-ot fizettek a felnémeti földesúrnak.⁵⁰

A Mária Terézia-féle úrbérrendezés egyik lényeges feladata volt az irtványföldek felmérése, és az úrbéri telekhez vagy a földesúri allódiумokhoz való kapcsolásával rendezni a sok vitára okot adó kérdést.⁵¹ Terjedelmi okok miatt nem kívánjuk részleteiben vizsgálni az irtásföld jogi, történeti kérdéseit, ehelyett – a rendelkezésre álló adatok esetlegességét is figyelembe véve – jelezzük az irtványok jelentőségét és a telki állományhoz való arányát.

Az Északi-középhegység táji adottságaiból következően a települések jelentős része irtások révén jutott szántóföldhöz, réthez, a hegységek belsejében pedig maguk a falvak is irtásokon települtek.⁵² A vidékünkön gyakori *Irtás*, *Ortás*, *Csonkás* dűlőnevek az egykori irtások emlékét őrzik. A 18. század közepéig, amíg bőven volt föld, a földesurak nem kötötték engedélyhez erdejüknek termőfölddé való átalakítását. Örültek, ha a jobbágyok és zsellérek dézsmaköteles irtványt alakítottak ki az addig hasznavehetetlen cserjésből.⁵³ A 18. század folyamán Ivádon az lett a gyakorlat, hogy minden Ivády, akinek a szántója vagy rétje az erdőig ért, szabadon irtott a közös erdőből, és az irtást szántóföldjéhez csatolta.⁵⁴ A szentsimoni jobbágyok a 18. század végén ugyanannyi irtásföldet műveltek, amennyi föld a házuk után járt.⁵⁵ 1764-ben írják Egerbaktáról, hogy a „Csutaj pedig nyilas számra osztatván, derekesan irtattatik”.⁵⁶ Istenmezeje határa csaknem teljes egészében irtvány volt.⁵⁷ Rózsaszentmárton szántóföldjeinek nagyobb része 1770-ben irtványföld.⁵⁸ Bodonyban akadt olyan jobbágy, aki 73 hold irtásfölddel rendelkezett, de Tarnaleleszen is 4-33 hold irtásföld volt némely jobbágy kezén 1770-ben, amelyek azonban 18-28 helyen feküdtek a határban.⁵⁹ *Fodor Ferenc* drámáinak nevezi a nagyvisnyóiak küzdelmét az erdővel. Itt a 18. század elején indultak meg a nagy erdőirtások. Míg 1715-ben 32 1/2 hold irtásterület volt, addig ez 1720-ban már 59 hold. Ha a két időpontot összevetjük, azt látjuk, hogy a szántóknak befogott irtások területe 77%-kal, az így nyert rétek területe viszont 223%-kal gyarapodott. Ez a tény az állattartás elsődlegességét jelzi a faluban.⁶⁰

50. *Soós I.*, 1975. 205.

51. Az irtásföld, irtásrét nem tartozott a telekszervezetekhez. Olyan föld volt az irtvány, melyet a jobbágy a földesúr birtokán erdő, cserje, bozót kiirtása által, s az irtott földnek a gyökerektől való megtisztítása után eke alá fogott, többévi nehéz és fáradságos munkával szemtermelésre alkalmassá tett. A nagymértékű munkabefektetésre való tekintettel a szokásjog már a középkor óta szélesebb körű rendelkezési jogot biztosított az irtásföldek felett a jobbágy számára, Werbőczy pedig a Hármaskönyvben – I. rész 134. cím 2. § – azt állapította meg róluk, hogy azok a jobbágyokat „tulajdonként illetik meg s nem tartoznak a jobbágytelekhez”, s bár természetesen a földesúr tulajdonjoga csorbát itt sem szenvedhetett, mégis a jobbágy az irtásföldekkel csaknem szabadon rendelkezhetett, azokat tőle sem a faluközösség, sem annak bármely tagja el nem vehette, azokat a jobbágy szabadon eladhatta, elcserélhette, elzálogosíthatta, megterhelhette, gyermekeire hagyományozhatta. *Soós I.*, é. n. 10–11.

52. Ezt jelzi pl. a Hegyközben *Kovácsvágás*nak a középkorra visszanyúló neve is. *Balassa I.*, 1964. 36.; *Vö. Petercsák T.*, 1989. 307.; *Paládi-Kovács A.*, 1965. 42.; *Hoffmann T.*, 1956. 336–561.; *Ikvai N.*, 1967. 30.

53. *Soós I.*, é. n. 49.

54. *Csizmadia A.*, 1979. 46.

55. *Ila B.*, 1938. 9–11., 55.

56. *Soós I.*, 1975. 161.

57. *Hoffmann T.*, 1956. 536–561.

58. *Soós I.*, é. n. 52.

59. *Havassy P.*, 1989. 24., 35.

60. *Fodor F.*, 1930. 6–7., 59–61.

Az abaúji Hegyköz rétjeinek a legnagyobb része is irtásos eredetű. A második nagy erdőirtási hullám itt a 18. század végétől a 19. század közepéig tartott, s eredményeként a legtöbb faluban kétszeresére nőtt a kaszálók terjedelme.⁶¹

A 18. század közepétől a kis határu hegyvidéki falvakban is megnőtt a földesúri majorsági üzemek földigénye, ezért engedélyhez kötötték a további irtást, ugyanakkor mind gyakrabban alkalmazták az irtásföldek visszaváltását, illetve a jogszokás ellenére azok térítés nélküli elvételeét.⁶² Az irtás korlátozására utal a szarvaskői jobbágyok és az egri püspök-földesúr 1766-os szerződése, amely szerint csak a kijelölt helyen írhatnak szántóföldnek. Aki ezen felül is irt, az a terület 9 év eltelte után fizetés nélkül a földesúré lesz.⁶³

Mezővárosi erdőhasználat

Annak ellenére, hogy Észak-Magyarországon nagyszámú mezőváros (oppidum) volt, alig ismerjük ezek parasztpolgárainak erdőhasználatát. Pedig tűzfára, legelőterületre az itt élőknek is szükségük volt.⁶⁴ Ezért véljük fontosnak, hogy korábbi kutatásaink alapján bemutassuk egy mezőváros, Gyöngyös 18–19. századi erdőhasznosítási gyakorlatát. Ezt akkor is érdemes megtennünk, ha elegendő adat híján nem vállalkozhatunk a terület egészére vonatkozó általános következtetések levonására. Mindenestre ez a példa is rámutat a jobbágyfalvak erdőgazdálkodásával egyező, illetve azoktól eltérő sajátosságokra.

A Mátra déli lejtőjére települt Gyöngyöst „szőlő-monokultúras mezőváros”-ként tartjuk számon,⁶⁵ de sokrétű hasznosítása révén az erdő is fontos szerepet játszott a lakosság életében. A 19. század végi statisztikai adatok szerint a város 7776 kat. hold özszerületéből 3262 kat. hold, vagyis a terület 42%-a erdő.⁶⁶ A város tulajdonában lévő erdőt általában *Benei erdőnek*, *benei Mátrának* vagy *Benepusztának* nevezik.⁶⁷

A város tanácsa a 17. század végétől rendeletekkel szabályozza az erdők használatát. A 18. században a gyöngyösi lakosok az ún. *Mátra cédula* birtokában járhattak az erdőre fáért. Ez már a szabad erdőhasználat korlátozását jelentette, mert abban csak gyöngyösi lakosok részesülhettek. 1728-ban a város bírójának engedélye nélkül senki sem hordhatott fát az erdőből. A Mátra cédulához minden nemes és nemtelen lakos egyformán hozzájuthatott. 1807-ben olyan határozatot hozott a városi tanács, hogy csak azok kaphatnak fahordási engedélyt, Mátra cédulát, akik 10 éve gyöngyösi lakosok.⁶⁸ Az engedélyt bizonyos összegű évi díj lefizetése után válthatták ki a helyi illetőségűek. 1817-ben egy *gyalogos Mátra cédula* ára 6 forint, egy számmal történő szállítás esetén

61. Balassa I. 1964. 132–133.

62. *Erre a Hármaskönyv és az 1625. évi 85. tc. értelmében tulajdonjoguk alapján lehetőségük volt az irtásba fektetett munkadíj megtérítése ellenében.* Soós I., é. n. 49–50., 54.; Vö. Balassa I., 1964. 133.

63. Soós I., é. n. 64–65.; Az irtásföldek problémáihoz l. Takács L., 1976. 36–45., 65–68.; 1980. 313–363.; Varga J., 1967. 39–52.

64. A Tokaj-hegyaljai Tállya pl. az 1840-es években 2255 hold erdővel rendelkezett. Oláh J., 1960. 273–74. Országosan is csak Debrecen szabad királyi város és Érsekújvár mezőváros 18–19. századi erdőgazdálkodását ismerjük. *Penyigey D.*, 1980.; *Szöke B.*, 1954. 222–227.

65. *Kecskés P.*, 1984. 401–457.

66. *A Magyar Korona . . . 1877.*

67. *HML Gyvkj. V–101/a. 3. köt. 366. (1728), 2. köt. 555. (1715).*

68. *HML Gyvkj. V–101/a. 8. k. 703. Ugyanúgy védte erdejét Debrecen városa az idegen lakosok használatától, de itt a 17. században 3 évi helyben lakás után kaptak engedélyt a debreceniek. Penyigey D., 1980. 251.*

sztintén 6 forint, két öszvérrel és szarvasmarha által vontatott jármű után 9 forint.⁶⁹ Aki a meghatározott taxát nem fizette meg és rajtakapták a fahordáson, 12 forint büntetést kellett fizetnie.⁷⁰ Eger püspöki mezőváros lakói is pénzért juthattak tűzifához. A tehetősebb polgárok a faraktárból vásárolhattak, a jobbágyok és zsellérek az 1790-es években háton 1 garasért, gyalogszánkán 2 garasért hordhattak száraz fát a maguk szükségletére.⁷¹ 1804 telén pedig néhány ezer cédulát adott ki az érsekség ingyen a szegények számára, illetve minden héten egy napon, és pedig pénteken szabad száraz fát fejsze és szekér nélkül keresni az erdőben.⁷² A gyöngyösiiek a faizási jogot nem adhatták át más községbeli lakosoknak. Ezt a tilalmat azonban gyakran áthághatták, mert 1742-ben határozat született, hogy „azon lakosoknak is, akik már ennek előtte megfizették a benei Mátra pénzt, azoknak sem szabad fát hordani a Mátrából a bíró cédulája nélkül, mert gyakran némely lakosok kereskedésképpen más idegen vidékieknek is a fát adják, elvitetik a maguk neve alatt”.⁷³

A Mátra cédula birtokában a gyöngyösiiek a 18. század első felében még mindennap hordhattak az erdőből száraz fát saját célra, tüzelőnek. Ennek következtében a faállomány nagyon pusztult, ezért a városi tanács 1755 nyarán elhatározta, hogy a benei erdő egy részét tilalom alá helyezi.⁷⁴ A tilalmas erdők kijelölését az indokolta, hogy a tűzifáért járók nem csak a dölt fákat hordták haza, de tetemes károkat okoztak az élő fákban is. A tilalmazott *szálas erdő* biztosította az épület- és szerszámfát, amit engedély alapján kaphattak meg a rászorulóknak.⁷⁵ A tilalmas erdőben gyakori volt a rongálás, amit a perek is bizonyítanak. Aki a tilalmat megszegte, gyalogként 1 forint, szekérral 3 forint büntetést fizetett 1761-ben. Aki a makktermő fák közül egyet is levágott, azt 1782-ben nemes embernél 6 forintra, parasztnál 25 palcaütéssel büntették.⁷⁶ Ugyanez az erdőrongálás jellemző Egerben a 18. század végén. Éjszaka csoportosan járták a városon kívüli erdőket, 2-500 ember is hordta szánkóval a tilalmas erdőkben kivágott fát, amit többen a piacon értékesítettek.⁷⁷

A gyöngyösi erdőek használatának első komolyabb szabályozása 1818-ban történt. Az erdőt több részre osztották, és mivel a száraz fa nem biztosított elegendő tüzelőt, kijelöltek egy olyan területet, ahonnan a tűzifát hordhatták a helyi lakosok. A Mátra cédulával rendelkező gyöngyösiiek kéthetenként egy-egy nap mehettek fáért az erdőre.⁷⁸

A faizás mellett Gyöngyös lakói az állattartás révén is részesedtek az erdőből. A makkoltatás joga a faizáshoz hasonlóan minden gyöngyösi illetőségű lakost megilletett, de ezért időszakonként változó pénzüsszeget, illetve természetbeni tizedet kellett fizetniük. A 18. század elején aki 10-nél kevesebb sertést makkoltatott, szabadon

69. HML Gyvl. XCVIII/1. Vö. *Penyigey D.*, 1980. 251–282.

70. HML Gyvkj. V–101/a. 8. köt. 245.

71. HML B. CIV/a. 94.; B. XCVII/a. 78.

72. HML B. CXXXIV/a. 652. Debrecenben a városi szegénység eleinte a hét meghatározott napján ingyen hordhatta a gallyat az erdőről. A 18. század végétől annyi garast kellett utána fizetni, ahány jószág volt a szekérbe fogva. *Penyigey D.*, 1980. 276.; Érsekújvárosban a zsellérek és iparosok ki voltak zárva a fajuttatásból, még száraz rőzsét sem hordhattak. Ezért gyakori volt a lopás és egyéb erdei kihágás. *Szóke B.*, 1954. 226.

73. HML Gyvkj. V–101/a. IV. köt. 569.

74. HML Gyvkj. V–101/a. 5. köt. 351.

75. HML Gyvkj. V–101/a. 5. köt. 618.

76. HML Gyvkj. V–101/a. 5. köt. 618.; 758.

77. HML XII–3/f. 1.; B. XCI/a.; B. XCVII/a. 78.; Az erdőpusztítás elleni védekezés Debrecenben is komoly gondot okozott. *Penyigey D.*, 1980. 276–278.

78. HML Gyvl. XCV/1.

tehetett, a 10-nél több után még a gyöngyösiek is tizeddel tartoztak. 1738-ban az egy esztendőn felüli sertések után 5 dénárt, 1748-ban 8 dénárt fizettek.⁷⁹ A városi tanács makkérés idején minden évben kiküldött egy bizottságot a bíró vezetésével, akik felmérték, hogy a várható makktermésen hány sertést hizlalhatnak. 1792. augusztus 26-án a bizottság megállapította, hogy az őszön 400 sertést hajthatnak a makkra. A Mátra cédulával rendelkező gazdák 2-2 sertést makkoltathatnak, s ezért darabonként 45 krajcárt fizetnek.⁸⁰ A makkos kondást az állattulajdonosok külön fizették. Bő makktermés esetén a város más községek lakosainak bérbé is adta az erdő bizonyos részét makkoltatásra. A visontaiak 1854-ben 80 forintért két hónapra vették bérbé a bükkös erdőket.⁸¹ Az erdőn történő makkoltatás mellett már a 18. század elején gyakori lehetett a makkal való otthoni sertéshizlalás is. Ezért rendeli el a tanács 1714-ben, hogy akik a benei makkos erdőből éjjel vagy nappal lopják a makkot, és rajtakapják, attól vegyék el a makkot, és adják a város hízósertéseinek, valamint 12 forintra büntessék a károkozót.⁸²

A szűkös legelőterület miatt a gyöngyösi állattartók körében általános volt az erdei legeltetés. A városi tanács az erdőgazdasági üzemtervek figyelembevételével szabályozta a legeltetést, hiszen a sarjadó fiatal erdőkben sok kárt tettek az állatok, kiváltképpen a kecskék. A 19. század elején a Mátra cédulával rendelkező lakosok ingyen hajthatták marháikat az erdei legelőre, csak a pásztorbért kellett megfizetniük. Akinek nem volt Mátra cédulája, az 1 forintot fizetett legelőbér fejében.⁸³ A szarvasmarhákat csak a kijelölt erdőrészekben közös csordában és gulyában legeltethették. A szabályozás ellenére gyakori kártétel volt a lovak éjszaki tilosban legeltetése.⁸⁴

A város erdejében már a 18. század elején sok kárt okoztak a szénégetők és a vargák a makktermő fák kivágásával, illetve kérgük lehántolásával. Ezért a városi tanács gyakran hozott a szénégetést korlátozó, esetenként tiltó rendelkezéseket. A kovácsok a gyertyán- és nyárfán kívül másból nem égethetnek szénét. Makktermő fa kivágása esetén 1703-ban 12 forint büntetést kötelesek fizetni.⁸⁵ 1742-ben dülött fából engedték a szénégetést a kovácsoknak, ha ehhez a bírótól engedélyt kaptak. Minden szénégető máglya után 1 forintot fizetnek.⁸⁶

A 18. században még általános volt, hogy a bodnárok faabroncsokkal erősítették meg a hordókat, szüretelőkádadakat. Ehhez nagyon sok fiatal fát vágtak ki, s ezzel a későbbi fákat pusztították el. Ezért a 18. század végén már csak külön engedély alapján hozhattak a gyöngyösi illetőségűek a benei erdőből kádra és hordóra való abroncsot.⁸⁷

Megállapíthatjuk, hogy Gyöngyös város tanácsa a 18. századtól rendszeresen hozott olyan erdővédő intézkedéseket, amelyekkel egyrészt hosszú távon biztosítani akarta a város fontos jövedelmi forrását, másrészt tűzifával, épületfával, legeltetési és makkoltatási lehetőséggel látta el a mezőváros lakosságát. Gyöngyösi sajátosság, hogy csak a 10 éve helyben lakókat illették meg az erdőhasználati jogok, ha megfizették az ún. Mátra cédulát, amely évenként változó, a város gazdasági helyzetéhez igazodó taxát

79. HML Gyvkj. V-101/a. 4. köt. 387.; 5. köt. 23.

80. HML Gyvkj. V-101/a. 8. köt. 17-18.; Debrecenben is évenként változó összeget fizetnek sertésenként. *Penyigey D.*, 1980. 298-299.

81. HML Gyvl. XCV/12.

82. HML Gyvkj. V-101/a. 2. köt. 533.

83. HML Gyvkj. V-101/a. 8. köt. 522.

84. HML Gyvl. XCV/22.

85. HML Gyvkj. V-101/a. 2. köt. 240.

86. HML Gyvkj. V-101/a. 4. köt. 569.

87. HML Gyvkj. V-101/a. 8. köt. 75.

jelentett. A szegény sorsú gyöngyösi zsellérek különféle praktikákkal igyekeztek kijátszani az erdészeti tilalmakat, s olyan fához jutni, amelyet piacon értékesítve pénzzé tehettek.

Nemesi közbirtokosság

A nagy erdőterületekkel rendelkező uradalmak (egri érsek, káptalan, szeminárium, Károlyi család, diósgyőri koronauradalom stb.) mellett különösen Heves megyében és a keleti palóc községekben nagyszámú közép- és kismemesnek volt erdeje. 1720-ban Heves megyében 11, Nógrádban 12 nemesi falut említenek.⁸⁸ A kismemesi elem alkotta a lakosság zömét Dél-Gömörben egészen jogainak elvesztéséig, de a nyugat-borsodi és észak-hevesi falvak nagyobb részében is.⁸⁹ Köztudomású, hogy a 18–19. században – a többi európai országhoz képest nagyobb arányszámú (az összlakosságnak majdnem 6 százaléka) – nemesség túlnyomó része azonban teljesen vagyon-talan volt, vagy jobbágytelkeken gazdálkodott, vagy saját nemesi telkén élt, ami azonban nem, vagy alig volt nagyobb egy jobbágyteleknél.⁹⁰ Kismemesi község volt vidékünkön Alsó- és Felsőhangony, Domaháza, Borsodszentgyörgy, Járdánháza, Arló, Hódoscsépány, Bolyok, Center, Sajónémeti, Hét, Sajóvelezd, Omány, Lénárdaróc, Balaton, Mikófalva, Egerbocs, Tarnalesz, Bükkszenterzsébet, Váraszó, Ivád.⁹¹ A jobbágyfalvak jelentős részében is több földesúr rendelkezett tulajdonjoggal. A többuras falvakban a földbirtokosok *közbirtokosságban* (compossessoratusban) éltek egymással. Ezek gazdasági és hasznosítási szervezetként összefogták a több nemes érdekkörébe tartozó osztatlan ingatlanok közös használatát. Sajátos módon a nemesi belsőség és tartozékai sohasem váltak a közbirtokosság részévé, viszont a többi ingatlan (legelő, erdő, rét) és az ún. kisebb haszonvételek mindig a közbirtokosság vagyonát alkották.⁹² Témánk szempontjából fontos, hogy a nemesi közbirtokosság szervezte és szabályozta a közös tulajdonban lévő erdő használatát. Ugyan nem feladatunk a nemesség erdőgazdálkodásának vizsgálata, de a nemesi közbirtokosságok szervezeti és belső rendje példaként állt a jobbágyfelszabadítás után megalakuló úrbéri közbirtokosságok előtt. Ezért mindenképpen indokolt a rendelkezésre álló szűkös adatok alapján vázolni működésüket.⁹³

A nemes Ivády nemzetség által lakott Ivádon a 18. század elején a szántókat, réteket, erdőket és legelőket közösen bírták az Ivádyak, a Pálffyak és Gáll Márton. 1732-től – amikor az Ivádyak kiköltöztek Ivádpusztára – a szaporodó család irtással bővítette az ekkor már felosztott szántóföldjeit. Az erdő- és legelőközösség azonban egészen a tagosításig fennállt. A birtokosok már a 17. században közösen makkoltatták a sertéseket, és az idegenből fogadott nyájak után befolyó jövedelmen megosztottak. A közbirtokosok a 19. század elején erdőrendtartást is kidolgoztak, amely biztosítja a közös erdők rendeltetésszerű használatát és felügyeletét.⁹⁴ A nagyrédei közbirtokosok

88. Degré A., 1977. 56.

89. Paládi-Kovács A., 1965. 9.

90. Degré A., 1977. 55. E szegénysége miatt parasztsorban élő nemesség tette ki 1819-ben Zalában az összes kiváltságos rendek több mint 87%-át.

91. Paládi-Kovács A., 1965. 9–11.

92. Tárkány Szűcs E., 1981. 516. A nemesi közbirtokossághoz l. Kállay I., 1983. 101–147. Vö. Soós I., 1975. 45.

93. A nemesi közbirtokosságok erdőhasználatát alig ismerjük. Kivétel Csiba Lajos és Jablonkay Géza közleménye. Csiba L., 1958. 311–337.; Jablonkay G., 1968. 180–203.

94. Csizmadia A., 1979. 14–15. Az erdő védelmére hozott intézkedések más nemzeti közbirtokosságban is általánosak. Vö. Degré A., 1977. 66.; Jablonkay G., 1968. 180–203.; Csiba L., 1958. 300–337.

1752-ben, a mádiak 1756-ban kötöttek egyezséget erdeik védelmére, amelyeket a szabad erdőhasználat nagyon pusztít.⁹⁵ Maguk közül erdőbíróvá választanak, aki Mádon két hajdút és kerülőket fogad az erdő védelmére. Az erdőbírónak mindenki engedelmességgel tartozik. Aki ellenszegül, büntetése 50 forint. Az erdőbíró engedélye nélkül egyik uraság emberei sem hordhatnak fát, a közös erdőből nem ajándékozhatnak és adhatnak el. A tűzifahordást csak dőlt és gallyfából engedélyezik. Nagyrédén a fát háton és talyigán szállító zsellérek és környékbeli cigányok, valamint a szenet égető kovácsok a maguk földesura engedélyével (cédulájával) szedhetnek dőlt fát. A tűzifahordás csak a tilalmazott erdőkön kívüli területekről szabad. A makktermő fákat tilos kivágni, és ugyancsak tilos szenet az erdőben égetni, csak az erdőn kívül. Aki élő fát levág vagy fát engedély nélkül visz haza, azt Ivádon 3 forintra büntetik. Gyöngyöstarjánban pedig áristomba teszik. Az épületfa kivágását az indokoltság ellenőrzése után az erdőbíró engedélyezi. Nagyrédén megszabják a falu alkalmazottainak konvenciók famennyiségét: az iskolamesternek 12 szekér, a harangozónak és a kocsmárosnak 6-6 szekér százaz fa.⁹⁶

A nemesi közbirtokosságok erdőinek felosztása már a 19. század elején megkezdődött és eltartott a század végéig. A bükkszéki közbirtokosok 1807-ben megegyeztek, hogy „mivel az erdők oly elpusztult állapotban vagynak, hogy tűzre való fát is alig adhatnak, hogy jövődöbéli növények annál inkább elősegítsen, s ki ki közülünk jövődöben hasznokat vehesse az erdőnek szolgáló hely külön választatván az . . . közöttünk kinek kinek birtokának mennyisége szerint minéműségéhez képest a földmérő által fel osztasson, *nyíl vonás által* kinek kinek a magáé által adattasson és közönséges tilalom alatt tartasson”.⁹⁷ Mikófalván 1830–33 között egyéb külsőségekkel együtt szétosztották az erdőt is a volt közbirtokosok között. A falu 20 telekből állt, melyből 4 2/3 telek az Almásy családnak, 2 1/3 telek a Hellebronthoké, 3 1/2 telek gr. Keglevich Miklósnak, 6 telek pedig a Kovács és Kelemen hadé. Az erdő a lúdpásttal egy kategóriában szerepelt. A Kovács és Kelemen had telkei után 402 92/100 hold erdő és legelő járt.⁹⁸ A hegyközi Nagybózsván a nemesi közbirtokosság 1873-ban osztotta fel tagjai között az úrbéresektől különválasztott erdőterületet.

Domaházán 1900-ban darabolták fel a nemesi közbirtokosság erdejét.⁹⁹ Az északhevesi falvakban a századfordulón „az erdők nagyrésze magánbirtokosok kezén van nagyrészt volt nemesi közbirtokossági erdőként a résztulajdonosok között hihetetlen apró részletekre elparcellázva”.¹⁰⁰

95. HML Polgári perek IV. 9. d. 42. cs. P. 691.; *Tagányi K.*, 1896. II. 55. sz. okl.

96. Uo.; *Soós I.*, 1975. 247.

97. HML VII-1/a. 50.

98. HML VII-1/a. 168.

99. *Petercsák T.*, 1979. 264.

100. *Paládi-Kovács A.*, 1982. 26.

IRODALOM

Rövidítések

BML	Borsod Megyei Levéltár
Gyvl	Gyöngyös város levéltára
Gyvkj	Gyöngyös város közgyűlési jegyzőkönyvei
HML	Heves Megyei Levéltár

- A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest, 1897.
- Balassa I.*,
1964. Földművelés a Hegyközben. Budapest
- Borovszky S.* (szerk.),
é. n. Heves vármegye. Budapest
- Csiba L.*,
1958. A tejfalusi közbirtokosság történetéből. Néprajzi Közlemények III. 4. sz. 311–337.
- Csizmadia A.*,
1979. Ivád község és az Ivádyak a feudális kor hanyatló szakaszában. Nemzeti és birtoktörténeti kép. Archivum 8. 5–34. Eger
- Degré A.*,
1977. A magyar nemesi (curialista) községek szervezete és gazdálkodása 1848 előtt a Dunántúlon. Tanulmányok a falusi közösségekről. 55–71.
- Éble G.*,
1911. A nagyárolyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története I-II. köt. Budapest
- Fényes E.*,
1851. Magyarország geographiai szótára I–IV. Pest
- Fodor F.*,
1930. Egy palóc falu életrajza (Nagyvisnyó). Budapest
- Havassy P.*,
1989. A palóc centrum falvainak gazdasága és társadalma a XVIII. században. Palócok II. (Szerk.: *Bakó F.*) 7–87. Eger
- Hegyi I.*,
1978. A népi erdőkiélés történeti formái. Budapest
- Hoffmann T.*,
1956. Egy palóc falu földművelő technikájának néhány jellegzetessége. Ethn. LXVII. 536–561.
- Igaz M.*,
1964. A szarvaskői ólaskertek. Néprajzi Közlemények IX. 114–189.
- Ikvai N.*,
1967. Földművelés a Zempléni-hegység középső részén. Debrecen
- Ila B.*,
1938. A gömöri jobbágyság a XVII–XVIII. században az úrbérrendezésig. Budapest
- Jablonkay G.*,
1968. Az alsóörsi közbirtokosság, a közös gazdálkodás egy régi formája (1816–1964). Agrár-történeti Szemle X. 180–203.
- Kállay I.*,
1983. A nemesi közbirtokosság. Levéltári Közlemények LIV. 101–148.
- Kecskés P.*,
1984. Gyöngyös és a Mátraalja szőlőművelésének észak-magyarországi összefüggéseire. Tanulmányok Gyöngyösről (szerk.: *Havassy P.*–*Kecskés P.*), 401–456. Gyöngyös
- Kolossváry Sz.-né*,
1975. A magyar erdőgazdálkodás történelmi fejlődése. Az erdőgazdálkodás története Magyarországon (szerk.: *Kolossváry Sz.-né*), 15–79. Budapest
- Makkai L.*,
1954. I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Budapest

- Mádai Gy.*,
1965. Diósgyőri adatok a népi állatgyógyításhoz, boszorkányhithez, erdőkultuszhoz. Néprajzi Közlemények X. 1–2. 362–378.
- Morvay P.*,
1938. Szokolya gazdálkodása. Néprajzi Értesítő. XXX. 282–287.
- Nagy Gy.*,
1964. Képek Gyöngyössolymos történetéből. Gyöngyös
- Oláh J.*,
1960. A robotmunka a sárospataki és regéci uradalmakban a XIX. század első felében. In: Agrártörténeti tanulmányok (szerk.: Szabó I.), 271–337. Budapest
- Paládi-Kovács A.*,
1965. A keleti palócok pásztorkodása. Debrecen
1981. A kismesek utódai a paraszti társadalomban (XIX–XX. század). A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve, 163–175.
1982. A Barkóság és népe. Miskolc
- Penyigei D.*,
1980. Debrecen erdőgazdálkodása a XVIII. században és a XIX. század első felében. Budapest
- Petercsák T.*,
1979. Közirtokosságok, legeltetési társulatok a Hegyközben. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVII–XVIII. 261–280.
1981. Az erdő szerepe a Zempléni-hegyvidék népének életében. Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről (szerk.: Szabadfalvi J.), 43–61. Miskolc
1984. Erdőhasználat Gyöngyösön és környékén a XVIII–XX. században. Tanulmányok Gyöngyösről (szerk.: Havassy P. és Kecskés P.), 457–506. Gyöngyös
1989. Erdőhasználat a Palócföldön. Palócok III. (szerk.: Bakó F.), 235–331. Eger
- Soós I.*,
é. n. A jobbágyföld sorsa Heves megyében a XVIII. században. Eger
1975. Heves megye községei 1867-ig. Eger
- Szabó I.*,
1948. Tanulmányok a magyar parasztság történetéből. Budapest
- Szőke B.*,
1954. Egy mezőváros erdeje a XVIII. és XIX. században. Ethn. LXV. 222–227.
- Tagányi K.*,
1896. Magyar erdészeti oklevéltár I–III. Budapest
- Takács L.*,
1964. Az irtásos gazdálkodás néhány jellegzetessége a göcseji szegekben. Ethn. LXXV. 489–522.
1976. Egy irtásfalú földművelése. Budapest
- Tálasi I.*,
1939. A bakonyi pásztorkodás. Ethn. L. 9–39.
- Tárkány Szűcs E.*,
1981. Magyar jogi népszokások. Budapest
- Varga J.*,
1967. A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 1767–1849. Budapest
- Veres L.*,
1982. Az erdőbirtok szerepe a diósgyőri uradalom gazdálkodásában a 18. század második felében. HOM Évk. XXI. 165–176.
- Viga Gy.*,
1981. Népi kecsketartás Magyarországon. Miskolc
1982. A Bükk-vidéki falvak 19. századi életmódjához. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXI. 231–239.
1985. Történeti-néprajzi adatok a Kelet-Bükk falvainak erdőléséhez. Klny. a Borsodi Levéltári Évkönyv V. kötetéből. Miskolc
- Zólyomi J.*,
1985. Pásztorok az Észak-Cserhát falvaiban. A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve. 229–259.

WALDBENUTZUNG ZUR ZEIT DES FEUDALISMUS IM NÖRDLICHEN MITTELGEBIRGE UNGARNS

Die Hauptfrage der Forschung der traditionellen, volkstümlichen Waldbenutzung ist die geschichtliche Untersuchung des Besitzes und der Benutzung des Waldes. Wir skizzieren in unserem Aufsatz auf Grund der Angaben aus dem 17–19. Jh. die Arten der Waldbenutzung bei den dörflichen Leibeigenen und Häuslern, bei der Bevölkerung der Marktflecken, sowie bei den Kleiadeligen.

Die Gutsherren, die seit dem 16–17. Jh. den Wald besaßen, erlaubten ihren Leibeigenen und Häuslern bis zur Mitte des 18. Jhs., daß sie fast ohne Begrenzung Brennholz und Kräuter sammeln, ihre Schweine mit Eicheln mästen, ihre Rinder und Schafe auf den Waldlichtungen weiden durften. Dafür waren sie aber zur Fronarbeit, zu anderen Dienstleistungen, im Falle von Mästen zum Schweinezehnten verpflichtet. Die Leibeigenen durften auch mit Brennholz handeln, aber den Gewinn teilten sie mit dem Gutsbesitzer. Um Ackerfeld zu gewinnen, durften die Leibeigenen bis zur Mitte des 18. Jhs. Teile des Waldes ohne Begrenzung roden, denn das Einkommen des Gutsbesitzers wurde durch den Zehnten vermehrt, der nach dem Ende der paar Jahre lang dauernden Steuerbegünstigung zu zahlen war.

Ab Mitte des 18. Jhs. wurde die Allodialwirtschaft verstärkt, die Steigerung der gutsherrlichen Einnahmen begrenzte die Waldbenutzung der Leibeigenen. Das Urbarialpatent von Maria Teresia legte die Waldbenutzung der Leibeigenen und Häusler in einem einheitlichen Rahmen fest, erkannte im Falle der Wälder das ausschließliche Besitzrecht der Gutsherren an. Das Gewinnen von Brennholz wurde auf eine gewisse Menge und auf gewisse Tage begrenzt, es wurde von den Häuslern durch Holzung, von den Leibeigenen durch Holzbeförderung vergolten. Unter den Fronpflichten vermehrte sich vor allem das Holzfällen und Holzbeförderung. Vom 18. Jh. an wurde der Anspruch der grundherrschaftlichen Allodien auf Boden größer, deshalb wurde das Roden an vorherige Genehmigungen gebunden, in mehreren Fällen wurde das Rodeland der Leibeigenen zurückgekauft oder ohne Vergeltung enteignet.

Beispielsweise beschloß der Stadtrat Gyöngyös im 18. Jh. Maßnahmen, die den Wald schützten. Zur Waldbenutzung hatten nur diejenigen Recht, die seit 10 Jahren ortsansäßig waren und den Mátra-Zettel, d. h. die sich jährlich verändernden Steuern bezahlten.

Die armen Leute versuchten die Gebote zu umgehen und das Holz, das nur ihrem eigenen Bedarf dienen sollte, auf dem Markt zu verkaufen. Im Paloczenland existierten viele Gemeinschaften von Kleinadeligen, die die Wälder und die Wiesen gemeinsam, ungeteilt besaßen, und die Benutzung regelten. Ihr Wirken diente als Beispiel für die bäuerlichen Waldgemeinschaften, die nach der Befreiung der Leibeigenen ins Leben gerufen wurden.

Tivadar Petercsák